

технології сільськогосподарського виробництва. Не дивлячись на нинішні економічні негаразди в Україні, необхідно відроджувати найцінніші вітчизняні хліборобські традиції, духовний зв'язок із землею, гармонійні взаємовідносини з природою.

Джерела та література

1. Голобуцкий В. А. Запорожское казачество / В. А. Голобуцкий. – К. : Госполитиздат УССР, 1957. – 462 с.
2. Коцур Г. Економічний розвиток Запоріжжя періоду Нової Січі : українська історіографія (1991–2016 рр.) / Г. Коцур // Часопис укр. історії. – К., 2016. – Спец. вип. 34. – С. 19–33.
3. Нечитайло В. В. Селянське господарство фермерського типу в Україні : історія і сучасність / В. В. Нечитайло. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2004. – 436 с.

ПРИРОДОЗНАВЧІ НОВАЦІЇ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ОЛЕНИ АПАНОВИЧ

Коцур В.А.

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав-Хмельницький Київської області)*

Відомого вченого-історика, дослідницю феномену козацтва Олену Апанович справедливо називали «першою жінкою, яка проникнувши на Запоріжжя, порушила при цьому ідеологічне табу на минуле козацтва. І залишилась там ... на все своє життя. Про неї по-доброму жартували: «Останній в Україні козак, то й то – жінка» [4, с. 24]. Ще її називали «берегинею козацької слави» [3, с. 82].

У своїх працях О. Апанович розкрила особливості природознавчих новацій запорозького козацтва в часи Нової Січі, заслуги останнього кошового отамана П. Калнишевського в економічній сфері. Запорозький очільник дбав про розвиток сільського господарства в Січі, різних промислів, поширення торгівлі, енергійно займався колонізацією Запоріжжя. Автор наголошує, що саме за період отаманування П. Калнишевського зросла кількість запорозьких зимівників – багатогалузевих господарств фермерського типу, що базувалися на власній і найманій праці [2, с. 257]. У публікації «За плугом Господь іде» [1] О. Апанович наголошує, що у запорозьких козаків виявилася притаманна українському селянству ментальність – не тільки зв'язок із землею, а й глибинні взаємовідносини з природою. Мешканці зимівників перебували вічна-віч з природою і вчилися правильному до неї ставленню. Запоріжці відчували себе її синами, користуючись багатствами природи, прагнули ні в якому разі не зменшувати їх. Як свідчать документальні матеріали Архіву Коша Запорозької Січі (XVIII ст.), запорозьким урядом був розроблений комплекс природоохоронних заходів. На кожен вирубок лісу для зимівника або на продаж вимагався спеціальний дозвіл Коша. Не можна було робити вирубку найцінніших порід дерев, таких як дуб, липа – медоносне дерево, ясеня – з нього вироблялися деталі для возів, а також садових дерев. Заборонялося виловлювати дрібну рибу і бити молоду звірину.

Важливою ілюстрацією для природоохоронних порядків, які встановлювалися на Запорозькій Січі, може бути такий архівний документ. Кошовий отаман Запорозької Січі наказував писарю й осавулу Кодацької паланки 8 грудня 1764 р.: «Кошу стало відомо, що учинилося при Дніпрі в острові, званому Монастирським, з відомства вашого обивателі різне дерево вирубали і взагалі спустошили і будши там плодючі дерева, грушу та яблуко та інше, не боячись мук Божих за викорінення отого дерева, на загальне добро щороку даючи плід, бездумно вирубали, тому для Вас підтверджуємо, щоби на тому острові надалі дерева не тільки плодового, а й ніякого не рубано і спустошено не було, всім обивателям підтверджуємо, щоб на тому острові дерево могло бути для загального добра». З лісу на Монастирському острові був створений заповідник, який мав стратегічне значення. Він захищав від безпосередніх сусідів Запорозької Січі – ногайців.

Розвиток землеробства й скотарства на Січі поєднувалися з поширенням різних промислів (мисливства, рибальства, млинарства, рудництва тощо), а також удосконаленням ремесел. Січ завжди провадила активну й жваву внутрішню і зовнішню торгівлю [2, с. 257]. О. Апанович акцентує увагу на таке виняткове для того часу явище, як наявність статистичної служби, що свідчило про певну досконалість системи управління. Маючи відповідну статистичну інформацію, кошовий міг впливати на різноманітні явища та події, які відбувалися на Запорожжі. Як приклад, наводяться статистичні відомості по паланках, зібрані 1768 р., де є інформація про збитки через падіж худоби у 1767–1768 рр. по селах, зимівниках, хуторах, господарствах. Виявивши тяжкий стан у скотарстві, запорозький уряд ужив заходів до його поліпшення [2, с. 258].

У часи Нової Січі запорозькі землі стали житницею не лише всієї України, але й Росії. У період отаманування П. Калнишевського з'явилося близько 4 тис. хуторів-зимівників, а населення Вольностей Війська Запорозького Низового зросло на понад 50 тис. козаків-хліборобів. Важливою є теза О. Апанович про те, що в останні роки існування Нової Січі відбувався розвиток капіталістичних відносин з наявним торговим капіталом і вільнонайманою працею, що зумовило швидкий соціально-економічний розвиток регіону в другій половині XVIII ст. Стан господарства Запорожжя в останнє десятиліття існування Січі характеризувався остаточним відходом від традиційної привласнюючої економіки. Удосконалилася господарська інфраструктура, зменшилася питома вага давніх промислів і розширилися обсяги хліборобства, помітно пожвавішали товарно-грошові відносини. Завдяки впровадженню природознавчих новацій Запоріжжя перетворилося на економічно самодостатню територію.

Джерела та література

1. *Апанович О.* За плугом Господь іде. Агрокультура українського селянства й козацтва в контексті ідей Сергія Подолинського та Володимира Вернадського / О. Апанович. – Севастополь, 1999. – 26 с. – (Б-ка часопису «Дзвін Севастополя»).
2. *Апанович О. М.* Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі / О. М. Апанович. – К. : Либідь, 1993. – 287 с.

3. *Дмитрієнко М. Ф.* 80-річчя від дня народження О. М. Апанович / М. Ф. Дмитрієнко // Укр. іст. журн. – 1999. – № 5. – С.70–86.

4. *Дмитрієнко М. Ф.* Жіночий портрет в історичному інтер'єрі / М. Ф. Дмитрієнко // Дія українського середньовіччя. Козацька доба : зб. наук. пр. на пошану історика – лауреата Державної премії ім. Т. Г. Шевченка Олени Михайлівни Апанович. У 2-х ч. – К., 1995. – Ч. 1. – С. 5–28.

ЗАБУТІ ІМЕНА ГЕОЛОГІВ УКРАЇНИ

Лісковець С.М.

Луцький національний технічний університет (м. Луцьк)

Сьогодні історія нашої держави привертає велику увагу громадськості і відкриває незнані сторінки минулого. Багато вчених України були вимушені покидати рідну землю і працювати на теренах інших держав, тим самим викресливши себе і історії Батьківщини. Вчені геологи не виключення серед такого наукового здобутку нашої держави.

Один з основоположників геології України, дійсний член Української і Білоруської академії наук та НТШ Павло Аполлонович Тутковський (1.03.1858 – 3.06.1930 рр.) народився в с. Липовці, Вінницької обл., в родині службовця. Навчався на природничому відділенні фізико-математичного факультету Київського університету, але був виключений за участь у студентському заколоті. Працював консерватором мінералогічного і геологічного кабінету, був почесним членом Київського товариства природознавців, дійсним членом Петербурзького мінералогічного товариства, членом Бельгійського товариства геології і палеонтології в Брюсселі. У 1895 р. подав свій проект водопостачання Києва артезіанською водою. Згодом відкрив артезіанські води і карстові явища на Волині і в Білорусії. Довгий час вчений викладав природознавство, географію та фізику. 1911 р. П. Тутковський захистив докторську та отримав вчений ступінь доктора мінералогії і геології. Згоном він голова Сільськогосподарського комітету України, науково-дослідної кафедри геології. Вчений створив Геологічний музей в Києві. Автор понад тисячі наукових праць.

Ще одна забута постать доктора геологічних наук, професора Федора Остаповича Лисенка (7.06.1887 – 26.08.1937 рр.), який народився в м. Бердянську. Після закінчення в 1906 році гімназії, відмінник вступає до найбільш престижного того часу гірничого інституту в Санкт-Петербурзі, проте був виключений на четвертому курсі за участь у революційній діяльності. Молодий вчений виїхав до Томська, де й закінчив з відзнакою Томський гірничий інститут. В часи революції повернувся до України. У 1918 р. разом з І. Огієнком брав активну участь у створенні університету в Кам'янці-Подільському. Пізніше працював у щойно створеному Українському науково-дослідному геологічному інституті під керівництвом академіка Павла Тутковського. Але в 1937 р. був заарештований співробітниками НКВС і засуджений до розстрілу.

Іван Олександрович Олексинин (1.09.1901 – 19.12.1987 рр.) український